

AZ AGRÁRKÉRDÉS PERUBAN AZ 1920-AS ÉVEKBEN

E. Romero, a neves perui gazdaságtörténész Leguía elnökségének időszakát (1919—1930) egy olyan folyamat betetőzésének látja, melyben „Az ország az imperialista kapitalizmus olyan gyarmati szektorává vált, mely a nagy ipari nemzetek számára nyersanyagok termelésével foglalkozott.”¹ A Pierola-Leguía ciklus gazdaságpolitikája, mely a „nagy adózók”, a gyapotot, cukrot, rezet exportálók² érdekeit fejezte ki, az 1920-as években csődbe került. Kifejezi e háború utáni nehézségeket a termelés és kereskedelem depressziója, az exportálásra kerülő ércek világpiaci árának esése, a külső hitelek beszűkülése, a külföldi tőkének való kiszolgáltatottság, a kaucsukhoz fűződő illúziók vége is.³

Az exportra alapuló gazdaságpolitika tartós válsághelyzetet teremtett az 1920-as években. Kielezte és megmerevítette a Costa és a Sierra közti — konstans geográfiai és etnikai, valamint történeti tényezőkön alapuló⁴ — különbségeket. A kormány a partvidéken az exportkultúrákat támogatja, emellett a Sierra élelmiszert termelő gazdasága háttérbe szorul. Ez a félféudális termelési viszonyok, a latifundiumok primitív technikai-termelési módszereinek továbbélése, a közlekedés és szállítás problémáinak megoldatlansága miatt⁵ alacsony termelékenységet jelent, ami Peruban tartós *élelmiszerhiányt* eredményezett.⁶ Ez az exportcikkek termelésének növekvő volumene mellett azt is jelentette, hogy — a világpiaci árak zuhanása, az imperialista piacnak való kiszolgáltatottság miatt — az állam egyre kevésbé tudta fedezni a növekvő élelmiszerbehozatalt. Az állam-

¹ EMILIO ROMERO: *Historia economica del Peru*. Buenos Aires. 1949. 455. l.

² JORGE BASADRE: *Historia de la Republica del Peru*. T. II. Lima é. n. 292. l.

³ J. C. MARIÁTEGUI: *Siete ensayos de interpretación de la realidad peruana*. 2. ed. Lima. 1934. 17—19. l.

⁴ Vö. FUTÓ JÓZSEF: *Közép- és Dél-Amerika*. Budapest, 1967. és VOLKOV: *Latinszkaja Amerika* Moszkva. 1948. A partvidéki, alacsony Costán kreol és mesztic lakosság él, itt az ipar döntő része, és a tőkés jellegű ültetvényes gazdaság. A több ezer méter magas Sierrában az indián lakosság élelmiszertermeléssel és bányászattal foglalkozik.

⁵ 1929-ben Perunak csupán 4526 km vasútja volt, ebből is 3483 km magánkézben. Lásd: *Extrácto Estadístico del Peru 1929—1930*. Lima 1931. 185. l. (továbbiakban: EEP).

⁶ Peru az említett ciklusban jelentős élelmiszerbehozatalra szorult:

	élőállat	élelmiszer (font sterlingben)
1924:	85 667	3 745 714
1925:	56 269	4 148 311
1926:	30 106	4 269 150.

E behozatal összege nagyobb, mint a kivitelé. Lásd: EEP, 112. l. Ezt a helyzetet F. CHEVALIER adatai is jól ábrázolják: ANNALES 1966. No. 4. 815—31. l.

háztartás csődje,⁷ növekvő államadósságok⁸ — melyek az USA befolyását növelték —, a megélhetés költségeinek emelkedése, amivel nem tartott lépést a munkabérek emelkedése,⁹ lesznek azok, amik az 1920-as években az állandósult társadalmi feszültség tényezőivé válnak.¹⁰

I.

A perui mezőgazdaság jellemzője a kreol latifundium a Sierrában, mely megőrizte feudális vonásait, a Costán pedig a kapitalista ültetvényes nagybirtok. Összesítő adatokat a földbirtoklásra — bár sok részadat van — hiába keresünk. Még megbízható becslések sem állnak rendelkezésünkre. Am 1968-ban a perui katonai junta, mely meghirdette a radikális földreformot, jó összesítő adatokat bocsátott ki a földbirtoklásra vonatkozóan. Ezekről visszakövetkeztethetünk az 1920-as viszonyokra, figyelembe véve a közben tovább tartó koncentrációt.

Az 1968-as adatok egy rendkívüli birtokkoncentrációt jeleznek:¹¹

birtokosok száma	megművelt terület	1 birtokosra eső átl.
Nagybirtok: 1026 (0,1%)	11 653 593 ha (60,9%)	10 382 ha
Kisbirtok: 688 427 (83%)	1 032 640 (Becsl.) (5,8%)	1,5 ha

A korabeli adatokból is jól kimutatható ez a hatalmas koncentráció. Illusztrációként álljanak itt a *cukorültetvények* adatai:¹²

év	ültetvény sz.	összterület	megműv. ter.	munkáslétsz.
1920	97	253 525 ha	49 077 ha	28 860 fő
1922	101	357 269 ha	50 813 ha	28 938 fő
1924	80	240 882 ha	55 735 ha	30 051 fő
1926	76	250 237 ha	53 196 ha	28 207 fő
1928	70	244 833 ha	58 194 ha	30 151 fő

Az összes mezőgazdasági ág adatainak összevetése mutatja, hogy a nagy exportkultúrák mind területben, mind a termelés vonatkozásában növekedtek az 1920-as években, míg az élelmiszertermelés néhány területen abszolút mértékben csökkent, másutt pedig stagnált.¹³ A primitív

⁷ Az import állandósult többletkiadásait fokozott adóterhekkel lehetett fedezni. EEP. 110—111. l.

⁸ Államadósság: 1926: 18 millió dollár
1927: 66,5 millió dollár E. ROMERO i. m. 442—43. l.

⁹ A megélhetési index alakulása (1913 = 100):

1920: 210	1923: 180	1926: 201
1921: 199	1924: 187	1927: 194
1922: 190	1925: 200	1928: 181

A munkabérek ezzel szemben kb. csak 40—50%-kal emelkedtek. EEP. 168, 170, 175. l.

¹⁰ Ez magyarázza, miért lesz a 20-as évek mozgalmaiban az *agrárkérdés* és az *imperializmus elleni harc* a két fő probléma. Az agrárkérdés fontosságát bizonyítja az is, hogy Peru lakosságának döntő része falusi, még 1940-ben is 63,9%. *The Peruvian Economy*. Pan American Union, Washington, 1950. 19. l.

¹¹ HUMBERTO MALINARICH: *El drama del Peru*. II. Lima, LA REPUBLICA, 1969. jún. 28. Idézi: DESLINDE (Caracas) 1969. júl. 15.

¹² EEP 166, 175. l. E. ROMERO adatai a gyapot-előretörését jól jellemzik: 1915: 55 000 ha, 1940: 180 000 ha a megművelt gyapotterület. I. m. 415—16. l.

¹³ EEP. 158—60, 166, 170, 173, 175. l.

termelési módszerek, a félféudális munkaviszonyok következtében a terméshozamok rendkívül alacsonyok. A búzatermelésről sorozat áll rendelkezésre:¹⁴

év	terület	1 ha-ra eső átlag
1920	82 634 ha	776 kg
1921	93 852 ha	870 kg
1922	96 077 ha	848 kg
1923	122 993 ha	616 kg
1924	90 086 ha	868 kg
1925	92 739 ha	935 kg
1926	88 116 ha	825 kg
1927	114 838 ha	746 kg
1928	104 963 ha	797 kg

A terméseredmény más élelmiszereknél is hasonlóan alacsony.¹⁵ Néhány globális adat a fennálló agrárszerkezet okozta válsághelyzet és az adott lehetőségek közötti szakadékokat jelzi.¹⁶

Peru összterületéből (20 616 463 ha)

megművelhetetlen terület:	7 230 389 ha
megművelhető terület:	11 922 207 ha
megművelt terület:	1 463 867 ha

Az állattenyésztés adatai is egy extenzív, alacsony színvonalú gazdaságról, de a lehetőségekről is, beszélnek:

művelt rét:	142 792 ha
természetes legelő:	7 156 155 ha

Az állatállomány adatai:¹⁷

szarvasmarha	1 805 853
alpaca	608 389
baromfi	3 185 027
juh	11 209 233
sertés	688 696
lâma	130 216
lô	432 108
kecske	638 169
szamár	265 186

A foglalkoztatottságra az adott idôszakban nincsenek megbízható, pontos adatok, hiszen Peru lakosságára is csak becslések állnak rendelkezésünk-

¹⁴ A szóródás természetesen nagy:

legmagasabb átlag (1928): Arequipa tartomány 2989 kg/ha.

legalacsonyabb átlag (1928): Huanuco tartomány 422 kg/ha. EEP. 173. l.

¹⁵ Uo. 158—60. l.

¹⁶ Uo. 157. l. The Peruvian Economy, 35. l.

¹⁷ Uo. 157, 164. Az alacsony eredmények más országok adataival a népesség-terület tényezői által meghatározva — jól megmutatkoznak. Vö. Nemzetközi statisztikai évkönyv 1929—57. Budapest. 1959. 83—88. l.

re.¹⁸ A mezőgazdaságra azonban néhány fontos adat tájékoztat: A mezőgazdasági munkásnépesség 1928-ban:

férfi:	769 946 fő
nő:	565 288 fő

Ezek döntő része napszámos, jelentős részben a partvidék tőkés ültetvényein és a Sierra latifundiumain dolgozó — az indián közösségekből kiszakadt — földmunkás.

A Sierrában azonban a *latifundium-rendszer mellett*, melynek földjét bérletként a földnélküli *indio* műveli,²⁰ azzal szemben, kiszolgáltatva, szívosan, de egyre csökkenő számban megtalálhatók még az *indián közösségek (comunidades)*. Ezek számára vonatkozóan eltérőek a becslések. Castro Pozo, az Indián Ügyek Hivatala vezetője az 1920-as évek elején 3000 közösségről s két millió közösségi tagról beszél.²¹ Robert Paris statisztikán alapuló adata: 1562 *comunidad* kb. másfél millió taggal.²² A közösségek megléte miatt jellemzik úgy Peru gazdaságát az 1920-as években, mint három különböző — *kapitalista* (a Costán), *félfeudális* (a Sierra latifundiumai) és *ösközösségi* (a *comunidadok*) — gazdaság „koegzisztenciáját”.²³

*

Az a tény, hogy Peruban a XIX. században a gyarmati rendszert „csak kontinentális szolidaritással” lehetett legyőzni, az a tény, hogy a földművelő népesség — az indiánok — nem vettek részt aktívan a függetlenség kivívásában, nem jelentkeztek igényeikkel, magyarázza a latifundium és a feudalizmus továbbélését, illetve további megerősödését a függetlenség kivívása után. Ezért a latifundium—*comunidad* ellentét, hasonlóan Bolíviához és Ecuadorhoz, a XIX. században, az önálló államiság létrejötte után kiéleződött, amikor is — főképp a XIX. század második felétől — megindul a latifundisták részéről a roham az indián közösségek földjeiért.²⁴

¹⁸ A The Peruvian Economy becslései:

1920: 4,397 millió	1926: 4 844 millió
1922: 4,538 millió	1928: 5 010 millió
1924: 4,686 millió	

Az EEP. becslése 1927-re: 6,147 millió. FILSINGER a *The exporting in Latin America* című könyvében már 1919-ben 5,8 millióról beszél.

¹⁹ EEP. 157. l.

²⁰ A két legfontosabb, feudális jellegű szisztéma a *yanacónaje* és az *enganche* rendszer: mindkettő megátolja az indiánnak munkaerejével való szabad rendelkezését, féljobbágyi függésbe kényszeríti.

²¹ Idézi: I. BEDEMANN: *Indianische Agrargemeinschaften in den Anden-Ge-bieten Perus*. LATEINAMERIKA. Semesterbericht des Lateinamerika-Instituts der Univ. Rostock. Herbstsemester 1966. 23. l.

²² R. PARIS: *J. C. Mariátegui et le modèle du „comunisme” inca*. ANNALES. No. 5. 1966. 1065—72. l. RITTER: *Dorfgemeinschaften und Genossenschaften in Peru*. Könyvében 1961-es adatot hoz: 1361 közösség, 1 109 742 tag, az összlakosság 28%-a. Göttingen. 1966. 20. l.

²³ J. C. MARIÁTEGUI i. m. 19. l. Ez a megállapítás túlságosan merev, de a probléma élő, s tulajdonképpen a „latin-amerikai termelési mód” máig megoldatlan problémáját veti fel.

²⁴ E folyamatot megrázóan ábrázolja M. G. PRADA *Nuestros indios* című írásában. Megjelent oroszul: *Progresszivnűje müszlityeli Latinszkoy Ameriki*. Moszkva. 1965. 274—88. l.

E folyamat során erősödött meg a kreol latifundium, s konzerválta feudális vonásait. Ebben, a még XX. században is tartó folyamatban a kreol földbirtokost jól segíti az állam és a külföldi tőke is.²⁵ E sajátosságok miatt hozza Mariátegui számára a gyarmati uralommal való összevetés azt a következtetést: a criollo állama mohóbb, keményebb az indiánnal szemben, mint a spanyol feudalizmus volt.²⁶

Az elmondottakból kitűnik az is: Peruban, az andesi országokhoz hasonlóan, az agrárkérdés elsősorban indián-kérdésként²⁷ jelentkezik a XIX. és XX. században. A XIX. század második felétől kibontakozó roham a comunidadok földjeiért, s az erre válaszul jelentkező indián felkelések²⁸ vetik fel az indián kérdést. A múlt században azonban az indiánok problémáit morális, pedagógiai, vallási, adminisztratív, esetleg faji problémaként kezelték.²⁹ A kisajátító nagybirtokosok megteremtik az őket igazoló ideológiát,³⁰ de megjelenik az indiánokat védő irányzat is, az *indigenismo*.³¹

²⁵ Jó példa a külföldi tőke földszerzésére az USA tőkével működő *Cerro de Pasco Cía*, melyet 1901-ben alapítottak 10 millió tőkével; 1968-ban már 500 millió dollár volt az alapitőkéje, s 3 millió ha. földdel birt. DESLINDE 1969. júl. 15. 3. l.

²⁶ J. C. MARIÁTEGUI i. m. 30—31. l.

²⁷ Peru lakosságának nagy része, Bolíviához és Ecuadorhoz hasonlóan, indián. J. OVANDO: adatai szerint az indián lakosság számaránya: (1953) Peru: 40%, Ecuador 50%, Bolívia 51%. *Sobre el problema Nacional y colonial de Bolivia*. La Paz 1961. 21. l. *Bolíviára* J. OVANDO könyve az indián-kérdés és agrárkérdés összefüggésére is sok adatot ad: i. m. 143—44, 153—58, 178—82, 195—200. l.; Ecuadorra: *Ecuador. Isztoricieszkie i etnograficeszkie ocserki*. Agrarnüe otnosenyii c. fejezet. Moszkva. 1963.

²⁸ Mariátegui szerint Peru lakosságának 4/5 része indián. Ő tehát indiánnak veszi a meszticeket is. i. m. 21. l. A. LIPSCHUTZ is hasonló álláspontot foglal el: *Indoamericanismo y Raza India*. Santiago de Chile 1937. 21—22. l. VOLKOV az 1940-es összeírás alapján a meszticek számát 53%-ra becsüli. i. m. 31—35. l. FILSINGER a fehér lakosság arányát 1913-ban 15%-ra teszi. i. m. 151—55. l. Az indián kérdés alapvetően a Sierra problémája. „A Sierra indián terület”, mondja Mariátegui. Az 1940-es census alapján itt él az összlakosság 61,66%-a, döntően indián. The Peruvian Economy. 9. l. V. G. REVUNYENKOV: *Isztorija sztran Latinszkij Ameriki v novejszeje vremja*. Moszkva. 1963. 381—88. o. és ZUBRICKIJ: *Ingyeszskij voprosz v trudah Mariátegui*. Megjelent a *Plamennij borec za torzsosztvo idej marksizma v Latinszkij Amerike — Mariátegui*. Moszkva 1966. c. kötetben, 196—200. l.

²⁹ Ezekkel vitatkozik M. G. PRADA is említett tanulmányában. E típusra jellemző példa *José Martí*, a kubai gondolkodó is, aki Mexikó indián lakosságának problémái megoldásában a pedagógiai eszközeivel akart segíteni. *Obras Completas*. II. 300, 303—13. l. La Habana, 1963.

³⁰ A comunidadot fejlődésre képtelen, primitív szervezetnek ábráztolták, melynek kisajátítása a haladás érdekében történik. J. C. MARIÁTEGUI i. m. 64—65. l.

³¹ Az *indigenismo*, mely igen sok vonásában rokon a narodnyik mozgalommal és a mi népieseink mozgalomával, olyan szellemi mozgalom, mely az indián lakosság legégetőbb kérdéseire kísérli meg a válaszadást. Nem egységes áramlat, s egyes periódusoknak megfelelően változnia kell megítélésének. Mariátegui időszakában a forradalmi mozgalmakhoz közel áll, mélyeséges demokratizmus és segíteni akarás jellemzi, de súlyos hibái is vannak. Az indián élet külsőségeivel foglalkoznak, gyakran filantróp jellegű a tevékenységük. Az 1920-as években közös e mozgalomban, hogy az *indigenismo* az indiánok felemelését célozva azok életének legkülönbözőbb — életmód, politikai, gazdasági, kulturális, pedagógiai, egészségügyi — kérdéseinek kutatásával foglalkozik, s keresi a megoldás módszereit. A 20-as években tanítók, egyetemi hallgatók, orvosok, agrárszakemberek százai járják az indián körzeteket, hogy segítséget nyújtsanak az indián lakosságnak a felemelkedéshez. A második világháború után az Amerikai Államok Szervezetének finanszírozásával intézetek sora jött létre, melyek e problémák kutatásával foglalkoznak, de ismereteiket, kutatásait az uralkodó osztályok céljai szolgálatába állítják. Természetesen minden

Az 1920-as évek számára a leghaladóbb örökség e tekintetben *Manuel Gonzalez Prada*, aki a századfordulón, anarchoszindikalista platformról egy sor vonatkozásban már radikális szakítást jelent az indián-védők filantróp irányzataival. M. G. Prada megrázóan ábrázolja az indiánok kiszákmányolását, élesen elítéli az államot, mely minden nyilatkozat, frázis ellenére a *latifundismót segíti*. Gonzalez Prada felismeri a külföldi — elsősorban angol tőke negatív szerepét is. Ő az első, aki a kérdés megoldását nem kulturális téren keresi, hanem a társadalom, a gazdaság területén. M. G. Prada számára a megoldás útja az egyéni erőszak. „Az indiánoknak tehát erőszakkal kell a szabadságot megszerezni, nem várakozva addig, amíg az elnyomóik humanistákká válnak.”³³

II.

A marxizmus Latin-Amerika országaiban a 20-as években terjedt el. Elterjedésében a két legfontosabb tényező a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a kapitalizmus általános válságának talaján kibontakozó nagy antiimperialista fellendülés. Elterjedésének konkrét sajátosságait azonban a latin-amerikai forradalmi mozgalom hagyományai, sajátos vonásai, a különböző európai ideológiai hatások és a nemzeti tradíciók határozzák meg.³³

Peruban a XIX. század végétől — összefüggésben a súlyos gazdasági-társadalmi problémákkal — jelentkezik az értelmiség bizonyos csoportjainak elidegenedése a fennálló társadalmi rendtől, ideológiától, a perui társadalom tradicionális kereteitől. A társadalom meglevő — szűk — kereteivel, lehetőségeivel szemben így jön létre az a „disconformidad”, mely a kibontakozó *ideológiai radikalizmus* alapjául szolgált. Ezt az elidegenedést az 1920-as években a „Reforma Universitaria” generációja fejezte ki legjobban, mely a perui valóság kérdéseire a modern európai eszmék felhasználásával, a történelmi múlt elemzésével kívánt válaszolni.³⁴ E moz-

országban konkrét vizsgálat döntheti csak el, hogy e mozgalom egyes irányzatait hogyan értékeljük. Nem lehet elfogadni J. OVANDO értékelését, aki az indigenismót egyértelműen reakciónak, az imperializmus kiszolgálójának tünteti fel, i. m. 413—14. l. E fogalom használatában van egy tágabb értelmezés is: ez indigenistának nevez mindenkit, aki az indiánok életével foglalkozik. Így pl. indigenista a bolíviai kommunista író, *Jesus Lara* is.

E mozgalom irodalmi irányzata rendkívül jelentős. Peruban legnagyobb képviselője *Ciró Alegria*, Ecuadorban *Jorge Icaza*.

Az indigenismo marxista értékelésére lásd: ZUBRICKIJ i. m. 191—95. l. A perui indigenista szépirodalomra lásd: MARIO CASTRO ARENAS: *La nueva novela peruana*. CUADERNOS HISPANOAMERICANOS. 1961. 307—29. l. és J. ANTONIO GALAOS: *La tierra y el indio en la obra de Ciró Alegria*. CUADERNOS HISPANOAMERICANOS. 1961. 387—95. l. Jól tükrözi az indigenista szemléletet BALLESTEROS-ULLOA: *Indigenismo americano*. Madrid 1961. című könyve. Tömör összefoglalást és adatokat ad e problémákhoz P. H. UREÑA: *Historia de la cultura en la America Hispanica*. Mexico—Buenos Aires. 1966. 98, 102—104. l.

³² Progresszivnue műszlytyeli... 274—88. l.

³³ G. P. COLE: *Historia del Pensamiento Socialista*. IV. *Comunismo y Socialdemocracia*. 1914—31. Segunda parte. Mexico—Buenos Aires. 1962. 266, 275. l. F. POSADA: *Los Origenes del Pensamiento Marxista, en Latinoamerica*. *Politica y Cultura en J. C. Mariátegui*. Bogota. 1968. 7—12. l.

³⁴ E folyamatot elemzi PABLO MACERA: *La historia en el Peru: Ciencia e Ideologia*. AMARU (Peru). No. 6. 1968. 90—94. l.

galom José Carlos Mariátegui és Victor Raul Haya de la Torre személyében kontinentális hatású politikusokat adott Perunak.

Haya de la Torre a kispolgárság világháború utáni antiimperialista mentalitását fejezi ki az APRA (Amerikai Népi Forradalmi Szövetség)³⁵ mozgalmával. A mozgalomnak kialakulásakor fő vonása az antiimperializmus, egységfrontot hirdet a munkásosztállyal. Torre elmélete kezdettől fogva ellentmondásoktól terhes, rendkívül sok reakciós eleme van,³⁶ de az 1920-as években az antiimperialista mozgalomban az APRÁ-nak még pozitív a szerepe. José Carlos Mariáteguinak, a perui KP későbbi megalapítójának elméleti munkássága az, mely a marxizmus módszerét alkalmazva az első nagyszabású kísérletet jelenti Peru gazdasági-társadalmi problémáinak megoldására. Mint teoretikus, a forradalmi mozgalom sajátos latin-amerikai útjait keresi. Hatása nemcsak a marxistákra nagy, a perui polgári történettudomány is nagy örökségének tartja Mariátegui életművét.³⁷

Mariátegui elméleti munkásságának egyik középpontja az *indian kérdés, az agrárkérdés*.³⁸ A marxista Mariátegui számára e kérdések a forradalmi mozgalom, a proletárforradalom sikere szempontjából merülnek fel, szocialista perspektívában. Életművének főképpen ez a része az, mely fölött még napjainkban sem csitultak el a viták. Az aprista apologeták azt vetik fel, hogy Mariátegui e gondolatait az APRÁ-val való szövetség időszakában tudta kidolgozni, de később, a marxista párt megalakulása után elméleti téren terméketlenné vált. *Chang-Rodriguez egyenesen* „két Mariátegui”-ről beszél ezzel kapcsolatban.³⁹ Jelentkezik egy olyan vonulat is, mely Mariáteguait a marxizmus ellen szeretné kijátszani. *Robert Paris* Mariáteguinak a comunidadokkal kapcsolatos nézeteit „eretnek marxista hitvallás”-nak tartja.⁴⁰ Hasonló mentalitást fejez ki G. P. Cole, aki szerint

³⁵ Az APRA tömör jellemzése található: *Polityicseszkie partii sztran Latinszkoj Ameriki: ideologija i politika*. Moszkva. 1965. 230—33. 1.

³⁶ Az imperialista-ellenes harc jegyében születik az APRA híres öt követelése, s ez jellemzi V. R. Haya de la Torre: *A dónde va Indoamerica?* c. könyvét. 2. ed. Santiago de Chile, 1935, különösen az *Independencia economica de America Latina* (253—59. l.) és a *La lucha de Centroamerica contra el Imperialismo* (41—45. l.) fejezeteket. Jelentkeznek ugyanekkor elméleti hibák is. A faji szemlélet; a „történeti tér-idő” koncepció hibáiból eredően — ahol Marx nézeteit Hegel és Einstein gondolataival akarja „kiegészíteni” — az imperializmusnak alapvetően helytelen és reakciós megítélése, mely elméleti magyarázatul szolgál a későbbi jobbrtolódáshoz. Torre nézeteivel R. ARISMENDI: *La filosofía del marxismo y el señor Haya de la Torre: Sobre una gran mistificación teorica*, Montevideo, é. n. és J. A. MELLA: *La lucha revolucionaria contra el imperialismo; que es el APRA?* Mexico, 1928. számol le. Az aprizmus értékelésére ld.: E. CORDOBA: *La izquierda democratica latinoamericana en la doctrina y en la practica: APRA y Acción Democratica*. REVISTA DE ESTUDIOS POLITICOS. 1967. 155. sz. 191—219. l. FRANÇOIS BOURRICAUD: *Ideología y Desarrollo. El caso del Partido Aprista Peruano*. Jornadas. 58. (El Colegio de Mexico). 1—48. l. JOSÉ LUIS RUBIO: *Proyectos de Integración Iberoamericana*. CUADERNOS HISPANOAMERICANOS 1960. 132. sz. 421—47. l.

³⁷ Vö. *Historia del Peru. Desde sus origenes hasta el presente. II. El Peru Virreinal*. c. kötetben a *La historiografía colonial* c. fejezetet. Lima. 1962. Mariátegui életére az előbb említett könyveken kívül SZEMJONOV—SULGOVSZKIJ: *Rolj J. C. Mariátegui v szozdanyii kommuniceszkoj partii Peru*. NOVAJA I NOVEJSAJA ISZTORIJA. 1957. 5. sz. 68—85. l.

³⁸ E tárgykörben írt tanulmányait, melyek a *Mundial* és *Amauta* hasábjain jelentek meg, publikálta 1928-ban a *Siete ensayos* c. könyvében.

³⁹ F. POSADA. i. m. 12—17. l.

⁴⁰ R. PARIS i. m. 1072. l.

Mariátegui a „primitív agrárkommunizmust akarja feléleszteni”, s ezért került 1929-ben a kommunista szakszervezetek montevideói kongresszusán ellentétbe a latin-amerikai marxistákkal.⁴¹

A szovjet történettudomány az utóbbi 3 évtizedben kiemelkedően sokat foglalkozott Mariátegui művével.⁴² A vita főleg *Mirosevszkij* 1941-ben kifejtett nézeteivel folyt, aki Mariáteguait *narodnyikként* jellemezte.⁴³ Mirosevszkijjel szemben jelenleg Mariáteguinek az agrárkérdésben elfoglalt álláspontját *mindenben* elfogadják. *Korionov* Engels leveleivel támasztja alá: Mariáteguinek igaza van, amikor a comunidadban egy szocialista fejlődés kiindulópontját látja.⁴⁴ *Diaz Rosotto* hasonlóan a szovjet értékelésekhez, Mariátegui elképzeléseit a *nem-kapitalista út* egy változataként értékeli.⁴⁵ Hogy e kérdésekre még nem történt megnyugtató válasz, jelzi a kolumbiai marxista, *F. Posada*, aki Mariátegui-ról írt monográfiájában éppen az agrárkérdésekkel kapcsolatos részben jelzi, hogy e kérdésekben Mariátegui következetlen.⁴⁶

Mariátegui nézeteiben fellelhető problematikus elemek ellenére kiemelkedő jelentőségét a marxista gondolat latin-amerikai történetében világosan kell látnunk, főképpen, ahogy W. Z. Foster megjegyzi, mint „... aki főként az indián kérdésben végzett úttörő munkát.”⁴⁷

Amikor Mariátegui az indián-kérdést *földkérdésként*, a latifundium likvidálásának kérdéseként állítja fel,⁴⁸ s az *indio* felemelkedését a társadalmi forradalommal együtt vizsgálja, alapvető változást jelent a kérdés latin-amerikai megítélésében. Egyfelől radikális szakítást jelent azzal a — perui latifundium érdekeit kifejező — szemlélettel, mely a comunidad-ot, mint egy primitív társadalom maradványát, mint egy önmagát túlélt társadalmi organizmust — a züllöttnek és korcsnak ábrázolt indián-

⁴¹ G. P. COLE i. m. 277. l.

⁴² ALPEROVICS: *Szovjetszkaja isztoriografija sztran Lätinszkaj Ameriki*. Moszkva. 1968. 45—46. l. *Latinszkaja Amerika v szovjetszkaj peccati. Bibliografija*. Moszkva 1964. 90—91. l. *Konferencija poszvjaszennaja J. C. Mariátegui*. NOVAJA I NOVEJSAJA ISZTORIJA. 1965. 12. sz. 174—75. l. (A konferencia ismertetése.) E. SZ. DAVAGJAN: *Lityeratura po isztorii kommuniszticeszkovo i rabocsevo dvizsenyija v sztran Latinszkaj Ameriki*. VOPROSZU ISZTORII KPSZSZ. 1962. 1. sz. 171—76.

⁴³ V. MIROSEVSZKIJ: „*Narodnyicesztvo*” v Peru. K voproszu o roli J. C. Mariátegui v isztorii latinoamerikanszkaj obsesztvennoj muszli. ISZTORIK—MARKSZISZT. 1941. 6. sz. E vitát Alperovics foglalja össze i. m. 45—46. l.

⁴⁴ KORIONOV: Mariátegui: *Destacado Marxista—Leninista Latinoamericano*. HISTORIA Y SOCIEDAD. 1966. 6. sz. 1—10. l.

⁴⁵ DIAZ ROSOTTO: *José Carlos Mariátegui y las posibilidades del desarrollo no capitalista de la comunidad indígena peruana*. CUADERNOS AMERICANOS. (Mexiko) 1966. 3. sz. Megjelent oroszul a *Plamennij borec* c. kötetben (201—41. l.) jelezve ezzel is azt, hogy a szovjet történetírás elfogadja Rosotto nézeteit.

⁴⁶ F. POSADA i. m. 87. l.

⁴⁷ W. Z. FOSTER: *Az amerikai földrész rövid politikai története*. Budapest 1952. 469. l.

⁴⁸ Meg kell jegyezni: az indián kérdésnek bár a legfőbb, de nem egyetlen oldala az agrárkérdés, mint ahogy az agrárkérdés sem csak indián vonatkozásban merül fel. Mariátegui a következőképpen fogalmaz: „Nem elégít ki bennünket az indiánok kultúrához, oktatáshoz, haladáshoz, szerelemhez... való joga. Kategórikusan az indiánok földhöz való jogáért harcolunk. A föld és az indián probléma összefüggése túlságosan evidens.” i. m. 37. l.

nal együtt⁴⁹ — elítéli.⁵⁰ Másfelől túlhaladását jelenti azoknak a filantrop nézeteknek, melyeket már M. G. Prada is elítélt. Az ezekben a nézetekben meglevő illúziók elleni harc rendkívül fontos, mert ezek igen elterjedtek a latin-amerikai polgári-kispolgári értelmiség soraiban.⁵¹

III.

Mariáteguiben — a társadalom elemzése során — jól tudatosul Peru gazdasági-társadalmi válsága, csődje. Ebből világos lesz az is, hogy *e válság fő tényezője a latifundium*. „Az agrárprobléma számunkra elsősorban a feudalizmus likvidálását jelenti Peruban”⁵², írja, megjelölve a társadalmi haladás szempontjából legfontosabb teendőt.

Miben fejeződik ki a latifundium negatív szerepe Mariátegui szerint Peruban?

Likvidálni kell a latifundiumokat, mert ezek primitív technikai szintjük, a kényszer- és ingyenmunka különböző félf feudális formáin alapuló termelésük miatt nem tudják a lakosság szükségleteit kielégíteni. (Akkor, teszi hozzá Mariátegui, amikor az inka korszakban Peru mezőgazdasága 10 millió ember ellátásáról gondoskodott). Ebben nagy szerepe van a Costa ültetvényeinek is, melyek az *enganche* és *yanáconaje* rendszert megtartva exportra termelnek, kiszolgáltatva az országot a külföldi tőkének, a világpiac negatív hatásainak. A latifundista tehát a *külföldi érdekek kiszolgálója*, ugyanakkor inproduktív fogyasztó, a társadalmon élősködik.⁵³ Súlyát és negatív szerepét a *gamonalismo* fejezi ki leginkább, mely a „... félf feudális nagybirtok hegemoniáját jelenti a politikában és az államapparátusban”.⁵⁴ A latifundiumok körzeteiben, területein az elhalálozás is magasabb, mert itt az elemi egészségügyi feltételeket sem tartják be. A latifundium akadályozza a — közép- és kelet-európai — *bevándorlásnak* is, mert megakadályozza, hogy földhöz jussanak a betelepülők. A latifundium „teljességgel alkalmatlan gazdagság létrehozására és a haladásra”, ezért szét kell törni, úgy, hogy „... döntően helyettesíteni kell a gazdagság nagy, nemzeti forrásai *nacionalizálásának* politikájával”.⁵⁵

A latifundium széttörését Mariátegui *össztársadalmi szempontból, a közérdek szempontjából* veti fel, *nemzeti kérdésként*. Világosan le is szögezi ezt: a latifundium széttörésének megoldása sem nem bolsevik, sem nem utópista, „hanem ortodox, alkotmányos, demokratikus és kapitalista megoldás”.⁵⁶

A marxista Mariátegui világosan felismeri, hogy a korszak a kapitalizmus világméretű válságának, a szocialista forradalmaknak a korszaka,

⁴⁹ E reakciós nézetek elutasítását jelenti A. Lipschutz könyve is. i. m. 5—8. l.

⁵⁰ MARIÁTEGUI i. m. 69. A perui irodalomban V. G. Calderon az „indian fekete legenda” kialakítója képviselt ilyen szemléletet. Vö. CASTRO ARENAS i. m. 307. l.

⁵¹ Ld. 29. sz. jegyzetet.

⁵² MARIÁTEGUI i. m. 38. l.

⁵³ Uo. 40—41. l.

⁵⁴ Uo. 29. l. „A gamonalismo nemcsak gazdasági-társadalmi kategória..., nemcsak latifundisták vagy nagy agrárirtokosok.” Olyan jelenség, „...mely magában foglalja a funkcionáriusokat, ügynököket, panazita rétegeket stb-t.”

⁵⁵ Uo. 83—87. l.

⁵⁶ Uo. 38. l.

melyben az agrárforradalom feladatait csak egy szocialista forradalom képes következetesen végrehajtani. Ebből helytelenül következett: „*En azt gondolom, hogy a liberális módszernek, az individualista formula ki-próbálásának ideje* Peruban már a múlté”.⁵⁷ E nézeteit Románia és Csehszlovákia példájával és Mexikóval támasztja alá, ahol egyrészt a földosztás „*individuális*” módszerével közvetlen összefüggésben látja ezek (Románia, Csehszlovákia) részvételét az antibolsevista frontban, másrészt a forradalom lefékeződésének okát ebben látja (Mexikóban). Veszélyes példa ez, írja, s Peru számára más utat keres. Tudatosul benne az is, hogy Peruban a földbirtokos és a paraszt közötti osztályellentét *etnikai ellentétként*, mint a criollo és indio ellentéte is jelentkezik, s úgy véli, egy polgári átalakulás sem javítana sokat az indiánok helyzetén. Ezért mondja ki Mariátegui: „Az indián számára... a kommunizmus az egyetlen védelem”.⁵⁸

A megoldást Mariátegui számára a még meglevő perui faluközösség, a *comunidad adja*: „... sajátos jelleget agrárproblémánknak a *comunidad* és a *gyakorlati szocializmus* elemeinek továbbélése ad (kiemelés tőlem A. Á.) a mezőgazdaságban és a bennszülöttek életében”.⁵⁹

Melyek Mariátegui szerint a „gyakorlati szocializmusnak” ezek az elemei a *comunidadban*? S melyek — ebből adódóan a közösség előnyei? A közösségi birtoklás Mariátegui szerint „... nem képvisel Peruban primitív gazdaságot, melyet fokozatosan pótol egy olyan haladó gazdaság, mely az egyéni birtokláson alapul”; magában hordozza a fejlődés lehetőségét, életképes, mert túlélte a legsúlyosabb elnyomást is.⁶⁰ Ugyanakkor látnia kell, hogy a közösségek bomlása előrehaladt, a közös munka már nem jellemző. Ezért nem is e szempontból hangsúlyozza jelentőségüket.

Ott, ahol megszűntek a közösségi munka és az ebből adódó öröklött kötelékek, írja Mariátegui, „... léteznek még a *kooperáció és szolidaritás* makacs, erős szokásai, melyek egy *kommunista szellem empirikus kifejezései*... A munka és a birtoklás közössége pótolva lett a szövetkezéssel az egyéni munkában... Az indián a köztársasági rendszer száz évének törvényei ellenére sem lett individualista”. Mariátegui az indián „*kommunista vitalitásáról*” beszél „... mely változatlanul ösztönzi az őslakókat a kooperáció és társulás különböző formáira”.⁶¹ (kiemelések tőlem A. Á.) Ezt fejezik ki Mariátegui szerint az indiánok termelési, fogyasztási és hitelszövetkezetei is.⁶² Súlyosan esnek latba a Castro Pozotól átvett érvek is: „A *comunidad* indigenája két olyan alapvető gazdasági-társadalmi eszmét őriz, melyet eddig sem a szociológia tudománya, sem a nagyipar gyakorlata nem tudott megfelelően megmagyarázni: a munka sokoldalú megszervezését és ennek végrehajtását a legoptimálisabb fiziológiai elhasználódással s barátságos környezetben a versengést és bajtársiasságot”.⁶³

Amikor egyes marxista történészek Mariáteguinek ezeket a nézeteit vizsgálják, főképpen *Engelsre hivatkozva* elfogadják és igazolják e néze-

⁵⁷ Uo. 39. l.

⁵⁸ Uo. 68. l.

⁵⁹ Uo. 39. l.

⁶⁰ Uo. 67—69. l.

⁶¹ Uo. 68. l.

⁶² Uo. 69—70. l.

⁶³ Uo. 72. l.

teit (pl. Korionov, O. D. Rosotto, Zubrickij). Ugyanakkor e comunidaddal kapcsolatos elképzelésekben, érvekben egy sor problematikus pont jelentkezik véleményünk szerint, melyek vizsgálata annál inkább fontos, hiszen az ősi közösségek felhasználásának gondolata napjainkban is megtalálható Latin-Amerika, Afrika és Ázsia népeinek mozgalmában.⁶⁴

A hivatkozott idézetek Engelsnél, Marxnál tényleg azt mutatják, hogy a klasszikusok az 1880-as évek elején még úgy vélik, hogy az orosz *mir* pozitív vonásait meg lehet örizni,⁶⁵ ki lehet használni „a nép évezredek törekvését a kollektívizmusra, mielőtt még az elhamvadna”.⁶⁶ Marx 1881-ben még úgy véli, hogy „ez a földközösség Oroszország társadalmi újjászületésének támaszpontja”.⁶⁷ Marx és Engels azonban már ekkor is több feltételt említenek, s Engels 1891-ben világosan látja: e lehetőségeket a kapitalista fejlődésének előrehaladása elvetette.⁶⁸

Az orosz narodnyikok „földközösségi szocializmusával” Lenin számolt le, bebizonyítva a földközösséggel kapcsolatos illúziók tarthatatlanságát. Lenin az orosz közösségről bizonyítja be, mennyire nem harmonikus közösség, eszményiesítése, közösségi szellemének, tulajdonságainak kiemelése „dajkamese”,^{68/a}

Mariátegui nézeteivel kapcsolatosan a kritika és értékelés két dolgot kell, hogy különválasszon: egyrészt azt, hogy a *teoretikus* elemek közül melyek problematikusak számunkra, másrészt azt, hogy Mariátegui elképzelései problematikusak voltak ellenére a forradalmi harc akkori helyzete szempontjából helyesek-e vagy sem.

E szempontokat figyelembe véve megállapíthatjuk: alapvetően *illúziókkal teli* a comunidadokkal kapcsolatos véleménye. A kapitalista fejlődés — éppen az első világháború alatt ugrásszerűen — előrehaladt, a közlekedés, hírközlés, szállítás, a sajtó, minden elégtelensége ellenére bekapcsolta az ország jelentős részét a nemzeti piacba. A comunidadok sem élhetnek zárt életet, *bomlásuk előrehalad*, a *belső differenciálódás* jelen van. Maga Mariátegui is ír olyan közösségi tagokról, akik elszegényednek, s így kénytelenek munkájukat *bérbe adni* a földbirtokosnak vagy bérlőnek, esetleg a comunidad gazdagabb tagjainak.⁶⁹ Bár a 20-as évekről nincsenek adataink, de későbbi felvételek óvatos felhasználásával képet kaphatunk arról, hogy a *paraszti társadalom* mennyire különböző *rétegekre bomlott*.⁷⁰

Ha ebben a paraszti társadalomban Mariátegui a szövetkezés, szolidaritás szellemét felfedezi, ezt hibásan magyarázza az indiánban, véleménye szerint meglévő „örök kommunista szellem”-mel. Mariáteguinél *módszertanilag* felhasználható az, amit Révai József a magyar népiesekről írt:

⁶⁴ Vö. IDRIS COX: Szocialista eszmék Afrikában. Budapest. 1968.

⁶⁵ MARX—ENGELS MŰVEI 4. k. 566. l.

⁶⁶ MARX—ENGELS *Válogatott levelek*. Budapest 1950. 396. l.

⁶⁷ Uo. 405. l.

⁶⁸ MARX—ENGELS *Válogatott művei*. Budapest. 1949. 502—503. l.

^{68/a} LENIN *Összes Művei* I. 238—84. l., 527—28. l. II. 299—302. l., 676. l. LENIN *Az agrárkérdésről* Budapest 1950. I. 385—93. l. 400—7. l.

⁶⁹ MARIÁTEGUI i. m. 669. l.

⁷⁰ COTLER a Huarochiri közösségekre vonatkozó felvételei a következő eltérő helyzetű csoportokat különböztetik meg a *comunidadon belül*: *los comuneros, los libres, sociedad de independientes, residentes*. Ez a rétegződés nemcsak azt jelzi, hogy az egyes *comunidadok* között *nagy a mozgás*, hanem az *eltérő gazdasági hely-*

hiba lenne összekeverni a parasztság ősi termelőközösségét azzal az *osztályegységgel*, szövetkezéssel, szolidaritással, ami a feudális *nagybirtok ellen egyesíti a parasztságot*.⁷¹ E különbségtételre még akkor is szükség van, ha — a közösség földjeinek folytatódó kisajátítása miatt, olyan helyzetben, amikor ezt az ellentétet a kreol-indián etnikai ellentét is növeli — *a paraszti egység dominál a latifundium elleni harcban*.

A közösséggel kapcsolatos illúziók *ismeretelméleti* gyökerei vizsgálatakor a *narodnyik hatáson kívül*⁷² Bergson és Sorel hatásáról beszélhetünk akkor, amikor az örök kommunista vitalitás, ösztönös és állandóan jelenlevő szolidaritás (mely tértől és időtől függetlenül hat), népi érzelmek stb. tényezőket emeli ki Mariátegui peredöntő érvként.⁷³

Ha a *társadalmi gyökereit* keressük a nézeteknek, a perui parasztság mozgalmaihoz jutunk. Az 1910-es, 20-as években Peruban *indián felkelések* sorozatát láthatjuk. Ezek a felkelések a latifundiumok ellen, az elvett közösségi földek visszavételéért folynak, eszmevilágukban a régi, idealizált, inka korszak viszonyai visszaállításának — ködös — képei jelentkeznek, kulcsszerepet adva a *comunidadnak*.^{73/a} Ez azonban azt is jelenti: elméletileg bármennyire is problematikusak Mariátegui gondolatai, ez a forradalmi küzdelem *akkori gyakorlatában helyes álláspont*, mert lehetőséget teremt a parasztsággal való szövetségre. Ebből a szempontból pozitívan értékelhető az is, amit az 1928-ban a *Siete ensayos*-ban összegyűjtött tanulmányokkal szemben vethetünk fel: e tanulmányok az agrárkérdés megoldása *gyakorlati végrehajtásának* problémáit nem vetik fel, *nyitva hagyják e kérdéseket*, a paraszti osztályharcra bízva azokat.

Mariátegui nézeteinek kialakulásában nagy szerepet játszanak korának forradalmi, különösen a — „veszélyes példá”-nak tartott — román, cseh-szlovák és mexikói forradalom negatív tapasztalatai. Amikor e forradalmakat vizsgálva az „individualista” megoldást (földosztás, kisparcella) a polgári forradalomhoz kapcsolja, s ezzel szemben, miután a szocialista forradalom korszaka következett el, ennek a kollektív megoldás felel meg — *túlságosan direkt* módon kapcsolja össze a forradalom típusa és az agrárforradalom megoldásának kérdéseit, gyakorlati következmények szempontjából is, elméletileg is helytelenül. Ennek okait vizsgálva, arra kell válaszolnunk, miért, miben „veszélyesek” Mariátegui számára e forradalmak tapasztalatai. Legfontosabb ebből a szempontból a mexikói forradalom kérdéseit megvizsgálni, hiszen egész Latin-Amerikára, s így Mariáteguire is meghatározó élményként hatott e forradalom. A mexikói forradalom az 1917-es alkotmány híres 27. cikkelyében foglalkozik az agrárkérdés megoldásával. A cikkely leszögezi: a nemzeti határok közötti földek és vizek eredendően a nemzet tulajdonát képezik, mely átruházhatja

zetet is tükrözik: a *residentes* pl. olyan idegenből jött indiánok, akik mint peonok dolgoznak a faluban. Idézi I. BEDEMANN i. m. 33—34. l. Ritter Peruban a közösségeket vizsgálva állapítja meg: a közösségi tagoknak csupán 49%-a rendelkezik földdel, a közösségen belüli telekfelvásárlás és -aprózódás ugyancsak előrehaladt. I. m. 29—31. l.

⁷¹ RÉVAI JÓZSEF: *Marxizmus, népiesség, magyarság*. Budapest 1949. 269. l.

⁷² Mariátegui sokat foglalkozik az orosz közösséggel, és idéz orosz szerzőtől is.

⁷³ A bergsoni és soreli hatást F. POSADA mutatja ki Mariátegui filozófiájában, de az agrárkérdésnél — igaz, hogy ezzel csak röviden foglalkozik — nem beszél ilyen hatásról. i. m. 19—39. l.

^{73/a} Vö. REVUNYENKOV i. m. 386—88. l.

azokat egyes esetekben, magántulajdonná téve e földeket. A gyakorlati végrehajtást illetően megállapítja: „A kisajátításokat csak a közérdek szempontjából lehet végrehajtani, kártalanítás által”, s hozzáteszi: „A nemzet minden időben tiszteletben fogja tartani a magántulajdon sajátságait, melyet (ti. a magántulajdon létét) a köz érdeke diktál”. Az *ejido-rendszer* gyakorlata számára ad lehetőséget az a rész, mely kijelenti: „A pueblo-knak, rancheria-knak, cominidado-knak, melyek földeket és vizeket nélkülöztek, vagy nem rendelkeztek elégséges mennyiségben ezekkel népességük szükségletei számára, joguk van arra, hogy ezeket azonnali tulajdonba vegyék, respektálva mindig a kistulajdont”.⁷⁴ A gyakorlatban aztán e közösségeknek *kérvényezés* útján kell igényeiket benyújtani.⁷⁵ A forradalom menete azt mutatja, hogy még az 1920-as évek közepén is szinte érintetlen a mexikói nagybirtok,⁷⁶ a *forradalom lefékeződik*, „mexikanizálódik”. Mariáteguinek, akinek Mexikóról jó információi vannak, hiszen lapjába, az *Amautába* a jeles mexikói agrárszakértő, J. Silva Herzog is ír, két dolgot világosan kell látnia. Egyrészt azt, hogy az *ejido-rendszer* keretein belül is nagyon gyorsan jelentkezik és előrehalad a differenciálódás, és sok ejidóban már a 20-as évek végén *peonokat* találni, akik magánbirtokokon dolgoznak.⁷⁷ Másrészt azt a hatalmas élményt adja a mexikói forradalom, hogy a forradalmi folyamat lelassulásának, illetve egy szocialista irányba tartó folyamat hiányának alapvető oka az, hogy a mexikói munkásság nem ismerte fel a parasztkérdés jelentőségét. Nemcsak a paraszttokra vonatkozó programponatok hiányoznak a munkásprogramokból; a parasztok és munkások gyakran szembe kerülnek a forradalom során, fegyvereiket is gyakran egymás ellen fordítják.⁷⁸ A *munkás-paraszt szövetség* kérdésének fontosságára Mariáteguit a mexikói forradalom döbenteli rá. Ebben szerepet játszik természetesen az is, hogy a *mexikói kommunisták* is kezdtek figyelmet szentelni e kérdésnek. 1926-ban Mexikóvárosban létrejön a mexikói paraszttok nemzeti ligája (*La Liga Nacional Campesina*), melynek vezetője az az *Ursulo Galvan*, aki a mexikói parasztszervezeteket képviseli a Paraszttinternacionálében.⁷⁹ Deklarációjukban kijelentik, hogy „... az ejido intézménye, *tökéletesítve és összekapcsolva a szervezetzeti akció és munka különböző formáival*, a nemzet előrehaladásának jelenlegi szakaszában annak (ti. a nemzetnek) társa-

⁷⁴ A mexikói alkotmány 27. cikkelyének teljes szövegét közli: J. SILVA HERZOG: *El agrarismo mexicano y la reforma agraria; Exposición y crítica*. 2. ed. Mexico—Buenos Aires. 1959. 250. l. Az idézetből is világos az, amit az európai kutató gyakran azonosnak lát: a comunidad *nem* azonos az ejidoval. Ez utóbbi a közösségek számára adott *kiegészítő* földterület.

⁷⁵ Uo. 378. l.

⁷⁶ J. Silva Herzog 1929-ben Mariátegui lapjában, az *Amautában* megjelent cikkében arról ír, hogy 2,5 millió még a mezőgazdasági proletár, akik nem tudnak megélni akkor, amikor még 1300 körül van azoknak a nagybirtokoknak a száma, melyek területe 10 000 ha. felett van. Silva Herzog másik adata: 1928 végéig 4,5 millió ha. földet osztottak félmillió paraszt között. i. m. 368. l. W. Z. Foster arról ír, hogy 13 évvel a forradalom után az haciendáknak kevesebb, mint 2%-a az összes földterület 58,2%-t foglalja el. i. m. 385. l.

⁷⁷ J. SILVA HERZOG i. m. 356—57. l.

⁷⁸ W. Z. FOSTER i. m. 385. l.

⁷⁹ CSONKA RÓZSA: A Parasztt Internacionálé megalakulása (1923). PÁRT-TÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK 1965. 2. sz. 125. l.

dalmi és gazdasági bázisát jelenti. De ugyanakkor kijelentjük, hogy mint végső célt és legfőbb tendenciát, a jövőben, mint maximális programot a föld és a termelőeszközök szocializálását választjuk”.⁸⁰

IV.

Fontos megvizsgálni Mariátegui viszonyát az indigenista mozgalomhoz és az APRA-hoz.

Mariátegui egy lábjegyzetben hangsúlyozza a „Siete ensayos”-ban: »E mű megírásakor ismerkedtem meg Haya de la Torre „*Por la Emancipación de la América Latina*” című könyvének elképzeléseivel, melyek abszolút mértékben megegyeznek az én elképzeléseimmel az agrárkérdésben általában és a bennszülött *comunidad* kérdésében különösen.«⁸¹ Az indigenista mozgalomnál Mariátegui e mozgalomnak a szocialista mozgalomhoz való közelségét hangsúlyozza: „Az indigenista mozgalom rokonsága a világ forradalmi mozgalmával teljesen evidens...” Az indigenista Valcarcelről pedig megjegyzi: „Valcarcel indigenizmusát feloldja a szocializmusban”.⁸² E közelség megléte mellett azonban Mariátegui bírálja e mozgalom hibáit, azt, hogy az indián tömegek felszabadítását *faji lázadásként* mutatják be, azt, hogy e gondolatrendszerben kísért az inka birodalom feltámasztásának, az ősi agrármítoszhoz az illúziója, azt, hogy lebecsülik, rothadtnak tekintik az európai — fehér civilizációt.⁸³ Ezért — a fentiekből jól látható — nincs igazuk azoknak, akik Mariáteguinak a *comunidadokról* alkotott elképzeléseit az ősi „*ayllu*” felélesztésének kísérleteként állítják be,⁸⁴ még akkor sem, ha Mariátegui az inka *ayllu* nagyra értékeli Peru lakosságának élelmiszerral való ellátásában.⁸⁵ Mariátegui ugyanis — éppen a különbségeket elmosó nézetek ellen — világosan hangsúlyozza a két korszak különbségeit: »A modern kommunizmus teljesen eltérő dolog az inka „kommunizmustól”... Az inkák kommunizmusa ugyanis agrárcivilizáció volt, Marxé és Sorelé pedig ipari civilizáció. Az inka rendszer... nem volt kommunista.« „Az arisztokrácia és a kommunizmus összeférhetetlen korszakunkban, de nem volt az a primitív társadalmakban... Az *ayllu* — a közösség — a birodalom sejtje volt.”⁸⁶ E gondolatok más oldalról vetik fel, hogy bár Mariáteguire a narodnyik nézetek hatottak, mennyire hibás volna narodnyiknak bélyegezni: Mariátegui a *comunidad*dal egy ipari civilizáció keretei között számol.

Bár Mariátegui V. R. Haya de la Torre nézeteivel való azonoságáról ír, látnunk kell a meglevő eltéréseket, melyek az elképzelések programmá változtatásakor azonnal jelentkeztek. Mariáteguinél a *comunidad* a szocialista forradalom perspektívájának részeként jelentkeznek. Az APRA

⁸⁰ J. SILVA HERZOG i. m. 343. l.

⁸¹ MARIÁTEGUI i. m. 69. l.

⁸² Uo. 28. l. Valcarcel írja *Tempestad en los Andes* c. könyvében: „... a bennszülött proletariátus várja saját Leninjét.”

⁸³ JORGE DEL PRADO: Mariátegui y su obra. Lima. 1946. 53. l. Idézi ZUB-RICKIJ i. m. 193—95. l.

⁸⁴ RITTER i. m. 17—18. l., R. PARIS i. m. 1072. l., COLE i. m. 277. l.

⁸⁵ MARIÁTEGUI i. m. 40—41. l.

⁸⁶ Uo. 63—65. l. *Cesar Ugarte* az *ayllu* t a következőképpen jellemzi: „A művelt föld kollektív birtoklása az *ayllu* által vagy együttes használata a rokon családoktól... közös szövetkezés a munkában.” Uo. 40. l.

programjában a kérdések nem így merülnek fel. Az 1931-ben kiadott APRA-program leszögezi: az agrárprobléma a nemzeti gazdaság legsúlyosabb kérdése, követeli a nemzeti agrártermelőknek a külföldi tőkétől való védelmét, a maximális programban az ipar és a föld *nacionalizálását* hirdeti, s követeli: „Vonjuk be az indiánt az ország életébe!”⁸⁷ Ezek azok az *általános kérdések*, melyek *egyeznek* Mariátegui nézeteivel. Ugyanakkor itt is jelen van már a *fajiség* hangsúlyozása: a japán bevándorlástól félti az APRA a nemzeti szuverenitást; az indián lelke mélyén élő *faji eszméről* beszél „... mely inspirálja azt egy jól szervezett társadalomért...”; „az indián probléma nemcsak egyszerűen gazdasági, hanem biológiai és pszichológiai kérdés is.”⁸⁸ A *comunidad*, mint *különös vonatkozás* esetében az APRA-nak is az a véleménye, hogy a „... *comunidad indigena* a bázisa országunkban minden agrárreformnak”.⁸⁹ Az APRA azonban a *kapitalista társadalomban*, szövetkezetek létrehozásában, a *comunidadok* megerősítésével képzei el a megoldást. Ezt a *magántulajdon elismerése mellett*, sőt állami támogatással kívánja elérni. Minimális programjában pedig teljesen feladja a maximális program egyes haladó vonásait: a földnélküliek a latifundistától *bérelt földön* alakítsanak szövetkezetet, javasolja a program.⁹⁰ Mindez persze azonnal jelzi azt is: a *nacionalizálás tartalma* is más Torrénál.

Mariátegui részéről a közös vagy hasonló nézetek hangsúlyozása az 1920-as években helyes álláspont. E mozgalmak (APRA, indigenismo) ebben az időben kifelé élesen antiimperialisták, a belső kérdésekben pedig, főleg az agrárkérdésben a feudális maradványok ellen, a demokratikus jogokért harcolnak. Mariátegui és a kibontakozó marxista irányzat a pozitív elemeket felhasználva e mozgalmakkal mint szövetségeseikkel számol. Ez Peru esetében helyes, mert a munkásosztály viszonylagos gyengesége és szervezetlensége miatt e mozgalmak tömörítik a kispolgári tömegeken kívül a munkásság jelentős részét is.

Mariátegui esetében arról is szó van, hogy ő maga is az APRA mozgalomban élt. E nagy, differenciálatlan, sokféle elképzelést magában foglaló antiimperialista tömegmozgalom a fejlődés logikájaként polarizálódik. Az egyik kialakuló irányzatot Mariátegui képviseli, akinek világnézete egyre tisztul,⁹¹ s aki 1928-ban a Perui Szocialista Párt megalakításával ki is válik a mozgalomból. Az APRA is párttá lesz a 30-as évek elején, s egyre jobbra tolódik Haya de la Torrével együtt.

*

A perui agrárkérdés összefüggésében José Carlos Mariáteguinak, a latin-amerikai marxista gondolkodás egyik nagy alakjának néhány gondolatát vizsgáltuk meg problematikus voltuk, illetve problematikus interpretációjuk miatt. Mariáteguinek védelemre — mint ezt F. Posada teszi⁹² — nincs szüksége, néhány, említett következetlenség ellenére sem, hiszen

⁸⁷ A. SACO: *El programa agrario del APRA*. Lima. 1946. 12—13. l.

⁸⁸ Uo. 15—17. l.

⁸⁹ Uo. 18. l.

⁹⁰ Uo. 18—24. l.

⁹¹ E folyamatra figyelmeztet Alperovics i. m. 46—47. l.

⁹² F. POSADA arról ír, hogy Mariátegui európai útja során, éppen a munkásmozgalomban meglévő problémák miatt, nehezen tájékozódhatott i. m. 12—15. l.

eszméinek frissesége, mélysége és újszerűsége — ami miatt ma is nagy a hatása Peru értelmiségére⁹³ — forradalmi igényessége, amivel a proletárforradalom lehetséges útjait kereste Latin-Amerika és Peru számára, mindenképpen a marxista gondolkodás jelentős teljesítményét jelenti. A felmerült problémák, következtetések egyrészt azt vetik fel: José Carlos Mariátegui életműve — s az a fejlődés, ami a 20-as években jellemzi gondolkodását — korai halála miatt⁹⁴ torzó maradt. Továbbá szükségszerűen felhívják a figyelmet arra is, hogy eszmetörténeti kérdésekben továbblépés csak a gazdaság és társadalom további mély — ma még hiányzó — elemzése alapján, a marxista formációelmélet alkalmazása és eredményei alapján lesz lehetséges. Csak a sajátos gazdasági-társadalmi viszonyok pontos ismerete birtokában lehet továbbhaladni az ideológiatörténet, s egyes kiemelkedő gondolkodók hagyatékának elemzésében.

⁹³ Az 1920-as évek agrárkérdésben kialakított elképzeléseinek hatását igen jól mutatja az 1969-es perui földreformtörvény, illetve *Velasco Alvarado* tábornoknak az a beszéde, melyben kihirdette az agrárreformot. Közli DESLINDE 1969. júl. 15. 1. l., a földreformtörvényt ismerteti DESLINDE 1969. aug. 15. 11. l.: *La reforma agraria era una larga historia de engaños y traiciones*.

⁹⁴ 1931. április 16-án halt meg Limában, 36 éves korában.

EL PROBLEMA AGRARIO PERUANO EN LOS AÑOS 1920

En el centro de las consideraciones del autor se halla la concepción de J. C. Mariátegui sobre los problemas agrarios, sobre todo su valoración acerca de la comunidad indígena. El artículo plantea, a base del análisis de la agricultura y sociedad agraria peruana, algunos problemas de la obra de Mariátegui. Mariátegui reconoce acertadamente, que su época es la edad del socialismo, pero crea demasiado estrecha relación entre el carácter de la revolución y el método de solucionar el problema agrario. La caracterización de la comunidad se encuentra bajo la influencia del populismo ruso y de Bergson y Soré. Por esto no carece del idealismo y está permeado de ilusiones. En la comunidad hay en efecto espíritu de solidaridad y cooperación. Pero esta solidaridad no es la supervivencia de los „elementos del socialismo práctico”, de los sentimientos comunistas, no „son la expresión empírica de un espíritu comunista.” Esta solidaridad es fundamentalmente — como resultado del desarrollo capitalista — *la unidad de intereses de las capas heterogéneas del campesinado* en la lucha contra el latifundismo. La comunidad es *el órgano, el marco de esta unidad* o solidaridad de clase contra el hacendado y gamonalismo.

Basándose sobre todo en Engels algunos autores marxistas aceptan infundadamente la concepción de Mariátegui. Es verdad que Marx y Engels vieron la posibilidad de revivificar y utilizar las comunidades en los años de 1880. Pero Engels comprendió ya en 1891, que el desarrollo capitalista había suprimido estas posibilidades. El autor del artículo llama la atención sobre la lucha de Lenin contra el populismo ruso así como sobre la crítica de los marxistas húngaros frente al populismo de ese país en los años 1930—1940. Crítica, que tiene una gran importancia metodológica.

El autor critica desde el punto de vista teórico algunos aspectos de la obra de Mariátegui pero afirma que *en la práctica* de la lucha revolucionaria de aquel período, esa concepción fué justificable, porque hizo posible *la alianza* de las clases interesadas en la lucha antifeudal y antiimperialista, incluso el indigenismo y APRA.

El artículo atribuye mucha importancia a las experiencias de la revolución mexicana respecto a *la política de alianza de clases* aplicada por Mariátegui a la realidad peruana. Pone de relieve que ya en el „Siete ensayos” se hallan divergencias de opiniones con Haya de la Torre en algunos problemas (por ejemplo en el contenido de la nacionalización).

El autor subraya que a pesar de los problemas planteados J. C. Mariátegui es una de más destacadas personalidades en el pensamiento marxista—leninista de América Latina, sin embargo su obra todavía requiere no poca investigación y matización.